

Metaphorical conceptualization of ‘captivity’ in the novel *I am alive*

Ahlam Gholamshahi¹ | Sasan Sharafi*² | Mansoore Shekaramiz³

1. Ph.D. Candidate in General Linguistics, Department of General Linguistics, Faculty of Humanities, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran. E-mail: gholamshahi1362@gmail.com
2. Corresponding Author, Assistant Professor in General Linguistics, Department of General Linguistics, Faculty of Humanities, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran. E-mail: s.sharafi@iauahvaz.ac.ir
3. Assistant Professor in General Linguistics, Department of General Linguistics, Faculty of Humanities, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran. E-mail: mansooreshekaramiz@gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 02/11/2021

Received in revised form:
18/04/2022

Accepted: 26/04/2022

Keywords:

Metaphor,

Conceptual metaphor,

Metaphorical conceptualization,

Holy defense,

Imposed war.

The imposed war over Iran has been considered as one of the most important events in contemporary era which has evidently impacted multiple fields including culture, literature and art. One way to carry a better understanding over the various dimensions of war and its events and consequences is to study the memories of the war. The purpose of the current research is to examine the metaphorical conceptualization of ‘captivity’ in the book *I am alive* to find out how a teenage girl who was held captive by the “Ba’athist” regime in Iraq for 4 years, express her experiences. The analysis has been done within source domains to conceptualize the harsh conditions of herself and other prisoners, as well as the violent and inhumane behavior and action of prison guards. The most frequently used source domain in conceptual domain of ‘animals’ reflected in metaphors “prison is a cage”, “captive is a bird” and “Iraqi prison guards are wild/inferior animals”. The domain of “nature” has been used in the metaphor “captivity is a dangerous natural phenomenon”. Many other domains such as plants, banquet, exam, mission, the Karbala incident, war, sport and death have also been used in metaphors.

Cite this article: Gholamshahi, A., Sharafi, S., & Shekaramiz, M. (2024). Metaphorical conceptualization of ‘captivity’ in the novel *I am alive*. *Journal of Research in Narrative Literature*, 13 (1), 147-169.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/RP.2022.7109.1453

Extended Abstract

Introduction:

The imposed war on Iran is one of the most prominent events in contemporary era of Iran which has evidently impacted multiple fields including culture, literature and art. One way to carry a better understanding over the various dimensions of war and its events and consequences is to study the memories of the war. The study of the novels and poems related to the “Holy Defense” period, which are parts of the resistant literature, could help studying these works more accurately and deeply and to understand the meanings and themes hidden in them based on the new perspectives of linguistics and especially the approach of cognitive linguistics. The purpose of the present research within the framework of Conceptual Metaphor Theory (Lakoff and Johnson, 1980; Lakoff, 1987, 1993) is to examine the metaphorical conceptualization of “captivity” in the book *I am alive* to find out how a teenage girl who was held captive by the “Ba'athist” regime in Iraq for 4 years, expresses her experiences. Conceptual Metaphor Theory, unlike the traditional view, considers metaphor not only as one of the literary devices, but also as a cognitive and conceptual mechanism that plays a central role in the cognitive system, as well as in the processes of human understanding and thought.

One of the topics that has received attention from researchers in the literature related to the imposed, war which lasted for eight years, is the use of metaphors in conceptualizing issues and events related to the war that has been reflected in prose texts (novels and stories) and poetry. Oliyaei (2011) has examined the reflection of war in the memoirs of Iranian women based on the theory of conceptual metaphor and concluded that female writers have focused more on spiritual and emotional issues in their memoirs of the war, and there is no significant difference between men and women with respect to their presence in war. Faragerdi et al. (2018) investigated the animal-based metaphors in twenty fictional books about the “Holy Defense”. The findings of this study indicate that the conceptual domain of animals is one of the most profitable domains of metaphoric source and plays a pivotal role in conceptualizations related to the Holy Defense. In the novels examined in the current study, the source domain of animals is mainly used to refer to enemy forces and to conceptualize their inhumane behavior and actions. In addition to novels, the poems of the Holy Defense have also been studied based on Conceptual Metaphor Theory. Marof (2016) has examined the metaphors related to the concepts of martyrdom in the poems related to the Holy Defense era. According to the results of this study, the source domains of flight, path, wine, galaxy, birth, place, and life have been the most common conceptual metaphor domains for expressing the concept of martyrdom.

Methodology:

In terms of methodology, the research is a corpus-based research in which the data are extracted from the text of the book *I am alive* (Abad, 2013). In order to identify the conceptual metaphors and their source domains, linguistic metaphors in the text must be first identified and analyzed and, then, their underlying conceptual metaphors must be extracted and examined. Therefore, the entire text of the book was entirely read, and all linguistic expressions that metaphorically conveyed the concept of death or martyrdom were identified. These linguistic expressions,

referred to as linguistic metaphors (Kövecses, 2010), were then classified and analyzed based on their source domains.

Results and Discussion:

The analysis of linguistic metaphors used to express the concept of captivity in the book "I Am Alive" (Abad, 2014) shows that the author has resorted to metaphors so as to depict the harsh and difficult conditions of himself and other prisoners in the prisons and camps of Iraq, as well as the violent and inhumane behavior of Iraqi prison guards and forces. The author has employed multiple conceptual metaphors to represent the notion of captivity, drawing from various conceptual domains. The identified Conceptual metaphors comprise: "Prison is a cage"; "Prisoner is a bird"; "Iraqi prison guards/officials are wild animals"; "Captivity is a dangerous natural phenomenon"; "Prisoner is a flower"; "Captivity is a feast"; "Captivity is a test"; "Captivity is a mission"; "Captivity is war"; "Captivity is like being in Karbala"; "Captivity is a sports competition"; "Captivity is death"; "Captivity is a burden"; "Captivity is pain".

Conclusion:

According to the results, the conceptual domain of "animals" is referred to as the most frequently used source domain which has been used to express the harsh conditions of prison (such as the metaphors "prison is a cage" and "the prisoner is a bird"), and to conceptualize the behaviors of Iraqi prison guards towards prisoners (as manifested in the general metaphor "Iraqi prison guards/officials are low/wild animals"). The natural phenomena have also been relatively noticeable in conceptualizing captivity, with the author using dangerous natural phenomena such as fire, sea, and storm to metaphorically conceptualize the dangers and sufferings of the period of captivity as "captivity is a dangerous natural phenomenon". In addition to these widely used conceptual domains, the author has also made metaphorical use of other conceptual domains such as plants, feast, trial, mission, the event of Karbala, war, sports, death, burden, and pain.

مفهوم‌سازی استعاری «اسارت» در متون دفاع مقدس (مطالعه موردی: کتاب من زنده‌ام)

احلام غلام‌شاهی^۱ | ساسان شرفی^{۲*} | منصوره شکرآمیز^۳

۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی همگانی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

رایانامه: gholamshahi1362@gmail.com

۲. استادیار گروه زبان‌شناسی همگانی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

رایانامه: s.sharafi@iauahvaz.ac.ir

۳. استادیار گروه زبان‌شناسی همگانی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

رایانامه: mansooreshakaramiz@gmail.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۱۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۱/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۶

واژه‌های کلیدی:

استعاره،

استعاره مفهومی،

مفهوم‌سازی استعاری،

دفاع مقدس،

جنگ تحمیلی.

جنگ تحمیلی از جمله مهم‌ترین رویدادها در دوران معاصر کشور است که اثرات آن را در بسیاری از حوزه‌ها و از جمله فرهنگ، ادبیات و هنر می‌توان دید. یکی از راه‌های شناخت هرچه بیشتر ابعاد گوناگون جنگ و حوادث و پیامدهای پیرامون آن، مطالعه خاطرات دوران جنگ است. هدف پژوهش حاضر بررسی نحوه مفهوم‌سازی استعاری «اسارت» در کتاب *من زنده‌ام* است تا بتوان دریافت که یک دختر نوجوان تجربیات چهارساله خود در دوران اسارت رژیم بعث عراق را چگونه بیان کرده است. این تحلیل در چارچوب نظریه استعاره مفهومی انجام شده و نتایج آن نشان می‌دهد که نویسنده کتاب برای بیان شرایط سخت و مشقت‌بار خود و سایر اسیران و همچنین رفتار خشونت‌آمیز و غیرانسانی زندانبانان از استعاره‌های مفهومی متعدد و حوزه‌های مبدأ متنوعی استفاده کرده است. پرکاربردترین حوزه مبدأ، حوزه حیوانات بوده که در سه استعاره «زندانبان قفس است»، «اسیر پرند است» و «زندانبانان عراقی حیوان پست / وحشی هستند» تجلی یافته است. نویسنده حوزه مفهومی طبیعت را نیز در قالب استعاره مفهومی «اسارت پدیده طبیعی خطرناک است» برای بیان خطرات و رنج‌های دوران اسارت به خدمت گرفته است. علاوه بر این‌ها، حوزه‌های دیگری همچون گیاهان، ضیافت، امتحان، مأموریت، حادثه کربلا، جنگ، ورزش و مرگ نیز در استعاره‌ها یافت می‌شوند.

استناد: غلام‌شاهی، احلام؛ شرفی، ساسان؛ شکرآمیز، منصوره (۱۴۰۳). مفهوم‌سازی استعاری «اسارت» در متون دفاع مقدس (مطالعه موردی: کتاب

من زنده‌ام). پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۳ (۱)، ۱۶۷-۱۶۹.

ناشر: دانشگاه رازی

حق مؤلف © نویسندگان.

DOI: 10.22126/RP.2022.7109.1453

۱. پیشگفتار

جنگ تحمیلی هشت‌ساله میان ایران و عراق تأثیری انکارناپذیر بر ادبیات معاصر ایران گذاشته است، به گونه‌ای که حوزه ادبی تازه‌ای به نام ادبیات پایداری یا ادبیات دفاع مقدس شکل گرفته و آثار منشور و منظوم متعدد و متنوعی در این حوزه به رشته تحریر درآمده است. مطالعه این آثار براساس دیدگاه‌های نوین زبان‌شناسی و به‌ویژه رویکرد زبان‌شناسی شناختی^۱ می‌تواند ما را در شناخت هرچه دقیق‌تر و عمیق‌تر این آثار و درک معانی و مضامین نهفته در آنها کمک کند. یکی از ژانرهای ادبی رایج در حوزه ادبیات پایداری دفاع مقدس ژانر «خاطره‌نویسی» است و در این زمینه آثار بسیاری براساس خاطرات افراد حاضر در جنگ به رشته تحریر درآمده است. یکی از جدیدترین آنها کتاب *من زنده‌ام* به قلم معصومه آباد است که تاکنون از منظر زبان‌شناسی مورد بررسی قرار نگرفته است. در پژوهش حاضر با رویکرد زبان‌شناسی شناختی و به‌طور خاص براساس نظریه استعاره مفهومی^۲ (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰، ۱۹۹۹؛ لیکاف، ۱۹۹۳) به بررسی این اثر پرداخته می‌شود. زبان‌شناسی شناختی، یکی از رویکردهای رایج در زبان‌شناسی امروزی است که زبان را ابزاری برای سازماندهی، پردازش و بازنمایی ادراکات و اطلاعات می‌داند (گلفام و ممسنی، ۱۳۸۷). یکی از موضوعاتی که همواره در کانون توجه زبان‌شناسی شناختی قرار داشته است بحث استعاره^۳ است. زبان‌شناسان شناختی با این ایده لیکاف و جانسون (۱۹۸۰)، لیکاف (۱۹۸۷، ۱۹۹۳) و جانسون (۱۹۸۷) موافقاند که استعاره را یکی از مؤلفه‌های ضروری برای مقوله‌بندی جهان و برای فرایندهای تفکر انسان می‌دانند (سعید، ۲۰۱۶: ۳۵۵).

هرچند مطالعاتی پیرامون نقش استعاره‌ها در بیان مفاهیم گوناگون مرتبط با حوزه دفاع مقدس در متون داستانی و شعری صورت گرفته است؛ اما با توجه به غنای این حوزه ادبی و عمق و گستردگی موضوعات و مفاهیم مرتبط با جنگ تحمیلی هشت‌ساله که بر بسیاری از ابعاد اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، ادبی و هنری کشور سایه افکنده است، این حوزه مطالعاتی همچنان درخور پژوهش‌های بیشتری است. بر این اساس، هدف از پژوهش حاضر این است که در چارچوب نظریه استعاره مفهومی (لیکاف، ۱۹۹۳؛ لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰، ۱۹۹۹)، نحوه مفهوم‌سازی استعاری^۴ «اسارت» را در کتاب *من زنده‌ام* به‌عنوان یکی از رمان‌های اخیر حوزه دفاع مقدس بررسی کند. پرسش اصلی پژوهش این

1. Cognitive Linguistics

2. Conceptual Metaphor Theory (CMT)

3. metaphor

4. metaphorical conceptualization

است که مفهوم‌سازی استعاری «اسارت» به چه صورتی انجام شده و از چه استعاره‌های مفهومی‌ای برای بیان این مفهوم استفاده شده است؟ با انجام این مطالعه که به کشف استعاره‌های مفهومی و حوزه‌های مبدأ استعاری مرتبط با پدیده اسارت در کتاب *من زنده‌ام* منجر می‌شود، می‌توان پرده از این موضوع برداشت که نویسنده رمان، به‌عنوان دختری که در متن جنگ بوده و چهار سال سخت‌ترین شرایط اسارت در زندان رژیم عراق را تجربه کرده است، اوضاع و شرایط اسارت را چگونه در قالب استعاره‌ها درک و بیان کرده است؟

یکی از محورهای پژوهشی در حوزه ادبیات پایداری مرتبط با جنگ تحمیلی هشت‌ساله که در سال‌های اخیر مورد توجه پژوهشگران و به‌ویژه زبان‌شناسان قرار گرفته است، بحث کاربرد استعاره‌ها در مفهوم‌سازی حوادث و مسائل مرتبط با جنگ است که در متون نثر (رمان و داستان) و نظم (شعر) منتشر شده پیرامون جنگ انعکاس یافته است. در ادامه این بخش به اختصار مروری بر مطالعات صورت گرفته در زمینه استعاره در ادبیات پایداری دفاع مقدس ارائه می‌شود.

اولیایی (۱۳۹۰) در پایان‌نامه خود بر اساس نظریه استعاره مفهومی به مطالعه بازتاب جنگ هشت‌ساله در خاطرات زنان ایرانی پرداخته است. وی برای این منظور، دو کتاب *یک‌شنبه آخر* و *کفش‌های سرگردان* را که حاوی خاطرات خودنوشته زنان پیرامون جنگ تحمیلی است تحلیل کرده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که نویسندگان این دو کتاب در خاطرات خود بیش‌تر به مسائل معنوی و عاطفی در جنگ توجه نشان داده‌اند، از حیث حضور در جنگ تفاوتی میان زن و مرد قائل نبوده‌اند و خود را تا حدی کنشگری فعال دیده‌اند.

فراگردی (۱۳۹۱) در پایان‌نامه خود به بررسی استعاره‌ها در ادبیات داستانی جنگ ایران و عراق در چارچوب زبان‌شناسی شناختی پرداخته و دریافته است که در مجموع از ۱۱ حوزه مبدأ برای مفهوم‌سازی استعاری مفاهیم مرتبط با جنگ استفاده شده است که از بین آنها، دو حوزه اعتقادی-ارزشی و حیوانات جزء پرکاربردترین حوزه‌ها بوده‌اند و این مفهوم‌سازی‌های استعاری متضمن نگاه مثبت به نیروهای خودی و نگاه منفی به نیروهای دشمن است. علاوه‌براین، یافته‌های این مطالعه حاکی از آن است که دو استعاره اصلی و هسته‌ای در رمان‌ها یافت می‌شود: یکی «جبهه کربلاست» و دیگری «رزمندگان پرنده‌اند».

نادریور (۱۳۹۴) به منظور بررسی نقش زن در دفاع مقدس، به مطالعه رمان‌های *من زنده‌ام* و *از چندها تا جنگ* پرداخته است. وی نقش زنان را از جنبه‌های مختلفی مانند پشتیبانی و پرستاری و

بهباری در جنگ و همچنین تجلی ارزش‌های انسانی همچون صبر و بردباری، ایثار و فداکاری، توجه به مسائل عبادی، حفظ عفاف و تعهد به ارزش‌های دینی بررسی کرده است.

طبیعی و همکاران (۱۳۹۶) با بررسی دو رمان *من زنده‌ام* و *حکایت زمستان* به مطالعه تجربه اسارت در جنگ ایران و عراق پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان‌دهنده آن است که برای اسیران ایرانی اسارت به‌عنوان ادامه مقاومت و مبارزه تعریف شده بود؛ اما تجربه‌های زنان و مردان اسیر را می‌توان ذیل ۱۶ مقوله فرعی تقسیم‌بندی کرد که با جمع‌بندی آنها در نهایت به ۶ مقوله اصلی می‌رسیم که عبارت‌اند از: تعارض مکانی، خشونت، عوارض جسمانی، تجربه‌های روانی، سازوکارهای مقابله با بحران و سیاست‌های خصمانه.

فراگردی و همکاران (۱۳۹۷) به بررسی استعاره‌های مبتنی بر نام حیوانات بیست کتاب داستانی دفاع مقدس پرداخته‌اند. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که حوزه مفهومی حیوانات یکی از پراستفاده‌ترین حوزه‌های مبدأ استعاری است و نقش مهمی در مفهوم‌سازی‌های مرتبط با حوزه جنگ تحمیلی دارد. در رمان‌های بررسی شده در این پژوهش، از حوزه مبدأ حیوانات عمدتاً برای اشاره به نیروهای دشمن و مفهوم‌سازی رفتار و اعمال غیرانسانی آنها استفاده شده است و در این حالت استعاره‌ها دارای بار معنایی منفی هستند؛ اما در موارد معدودی برای اشاره به نیروهای خودی به کار رفته‌اند و در این حالت بار معنایی مثبت دارند.

قبادی و خان‌محمدی (۱۳۹۸) استعاره‌های مفهومی را در دو رمان مرتبط با دفاع مقدس شامل زمین سوخته و وقتی کوه گم شد پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان‌دهنده آن است که در رمان زمین سوخته استعاره‌های هستی‌شناختی و در رمان وقتی کوه گم شد استعاره‌های هستی‌شناختی و ساختاری دارای بسامد بیشتری نسبت به سایر استعاره‌ها هستند، همچنین در هر دو رمان استعاره‌های جهتی بسامد پایینی دارند و در هر دو اثر، حوزه‌های مقصد بیشتر عبارات استعاری مرتبط با دفاع و مقاومت بوده‌اند.

سلیمانی و همکاران (۱۳۹۹) در چارچوب چند نظریه نشانه‌شناسی به بررسی نحوه بازنمایی دشمن در کتاب *من زنده‌ام* پرداخته‌اند. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که نویسنده برای بازنمایی دشمن از قطبی‌سازی، تصویرسازی و دشمن‌ایدئولوژیک استفاده کرده است. شکل دشمن و میزان دشمنی او در این کتاب ثابت نیست به‌گونه‌ای که نویسنده برای هر «دیگری» میزان دشمنی متفاوتی قائل است. بنابراین، می‌توان گفت با پیوستاری از دشمن روبه‌رو هستیم که درجات دشمنی متفاوتی از خود نشان

می‌دهد. لازم به ذکر است که بنا به اقتضای شرایط مانند احساس خطر یا درماندگی، گاهی دشمن نیز «خودی» تلقی می‌شود.

علاوه بر مطالعه آثار منشور (یعنی رمان‌ها و داستان‌های) مرتبط با جنگ و دفاع مقدس، آثار منظوم (یعنی اشعار) دفاع مقدس نیز براساس نظریه استعاره مفهومی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. علیزاده و روحی کیاسر (۱۳۹۷) به بررسی استعاره‌های مرتبط با سه موضوع شهادت، عشق و ایمان در منتخبی از مجموعه‌های شعر جنگ پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که برای سه مفهوم ذکرشده، بیشترین استفاده استعاری از الگوهای انسان‌انگاری، جسم‌انگاری و گیاه‌انگاری صورت گرفته است؛ اما الگوی جانورانگاری فقط در برخی از استعاره‌های فرعی یافت می‌شود، مانند «شهید پرنده است». معروف (۱۳۹۵) استعاره‌های مرتبط با مفاهیم شهید و شهادت را در چهار مجموعه شعر دفاع مقدس بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که شاعران برای بیان مفهوم «شهید» بیشترین استفاده استعاری را از حوزه‌های مفهومی گل، پرنده، ستاره، درخت و آینه برده‌اند. آنان همچنین برای بیان مفهوم «شهادت» از استعاره‌های مبتنی بر حوزه‌های مبدأ پرواز، راه، دری به سوی خدا، شراب، کهکشان، ولادت، شهید، مکان و حیات بیشترین استفاده را برده‌اند. عبدالکریمی و پورنوروز (۱۳۹۵) به مطالعه تطبیقی انواع طرحواره‌های تصویری^۱ در گزیده‌ای از اشعار شاعران زن و مرد دفاع مقدس پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که شاعران زن در اشعار خود از طرحواره‌های تصویری بیشتری نسبت به شاعران مرد استفاده کرده‌اند. بنابراین، مشخص می‌شود که عامل جنسیت بر به کارگیری طرحواره‌های تصویری تأثیر دارد. همچنین مشخص شده است که کاربرد طرحواره تصویری حجم (یا ظرف) در اشعار زنان بیش از مردان بوده است که دلیل آن می‌تواند وجود برخی محدودیت‌های اجتماعی برای زنان باشد که باعث می‌شود در شعر خود از این نوع طرحواره‌های تصویری بیشتر استفاده کنند.

۲. چارچوب نظری

استعاره از دیرباز یکی از موضوعات مهم و موردعلاقه در علم بلاغت بوده است. جرجانی و ارسطو از جمله نام‌آورترین دانشمندانی هستند که به نظریه‌پردازی درباره استعاره پرداخته‌اند. عبدالقاهر جرجانی را باید برجسته‌ترین بلاغ‌دان اسلامی دانست که درباره استعاره نظریه‌پردازی کرده است. وی در کتاب *اسرارالبلاغه* به بیان دیدگاه‌های خود درباره تشبیه و استعاره پرداخته و استعاره را بیانگر «نقل

اسم از اصل خود به معنی دیگر و به منظور تشبیه و به شکل مبالغه آمیز» دانسته است (جرجانی، ۱۳۶۸: ۲۵۶). وی به طبقه‌بندی استعاره‌ها نیز پرداخته است. از نظر جرجانی، زبان به حقیقت و مجاز تقسیم می‌شود و مجاز را می‌توان در سه صنعت استعاره، تشبیه و تمثیل تقسیم‌بندی کرد. وی سپس استعاره را به دو دسته کلی مفید و غیرمفید تقسیم می‌کند و استعاره مفید را بر دو نوع می‌داند، یکی مبتنی بر تشبیه و دیگری مبتنی بر تمثیل. بنابراین، از دیدگاه جرجانی مبنای استعاره فقط شباهت نیست، بلکه می‌تواند براساس تمثیل نیز باشد (براتی، ۱۳۹۷: ۲۶).

در روزگار معاصر و با ظهور زبان‌شناسی شناختی در دهه ۱۹۸۰ میلادی تحولی در مطالعات استعاره به وجود آمد. زبان‌شناسان شناختی این ایده لیکاف و جانسون (۱۹۸۰)، لیکاف (۱۹۸۷، ۱۹۹۳) و جانسون (۱۹۸۷) را پذیرفته‌اند که استعاره را یکی از مؤلفه‌های ضروری برای مقوله‌بندی جهان و فرایندهای تفکر انسان می‌دانند. در سنت مطالعات ادبی، استعاره‌ها مهمترین صورت زبان آرایه‌ای به‌شمار می‌آمده‌اند و عقیده بر این بوده است که پیچیده‌ترین شکل استعاره‌ها در زبان ادبی و شعر تجلی پیدا می‌کند (سعید، ۲۰۱۶: ۳۵۷-۳۵۸). نظریه استعاره مفهومی (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰؛ لیکاف، ۱۹۸۷، ۱۹۹۳) برخلاف دیدگاه سنتی، استعاره را نه تنها یکی از صناعات ادبی، بلکه آن را فرایندی شناختی و مفهومی می‌داند که نقش و جایگاه اساسی در نظام شناخت و فرآیندهای درک و تفکر انسان دارد. کووچش (۲۰۱۰: ۷۳) در همین رابطه اشاره می‌کند که استعاره‌ها نه تنها در گفتار روزمره، بلکه در بیشتر واقعیت‌های غیرزبانی زندگی انسان نیز تجلی دارند و رد پای استعاره‌ها را می‌توان در بسیاری از ابعاد زندگی اجتماعی، هنری، روانی، عقلانی و فرهنگی انسان مشاهده کرد.

به باور کووچش (۲۰۱۸: ۱۲۵)، تعریف استاندارد استعاره مفهومی به این صورت است: «استعاره مفهومی مجموعه‌ای از تناظرهای نظام‌مند یا نگاهت‌ها، بین دو حوزه تجربه است». این تعریف فنی‌تر از تعریفی است که لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) ارائه داده‌اند و استعاره مفهومی را «درک یک حوزه براساس حوزه دیگر» می‌دانند. بنابراین، در مطالعه استعاره‌ها سه مفهوم کلیدی وجود دارد: حوزه مبدأ^۱، حوزه مقصد^۲، نگاهت مفهومی^۳. حوزه مبدأ آن حوزه مفهومی است که به واسطه آن، حوزه دیگر را درک و بیان می‌کنیم. آن حوزه‌ای که به کمک حوزه مبدأ درک و بیان می‌گردد، حوزه مقصد نام

1. source domain

2. target domain

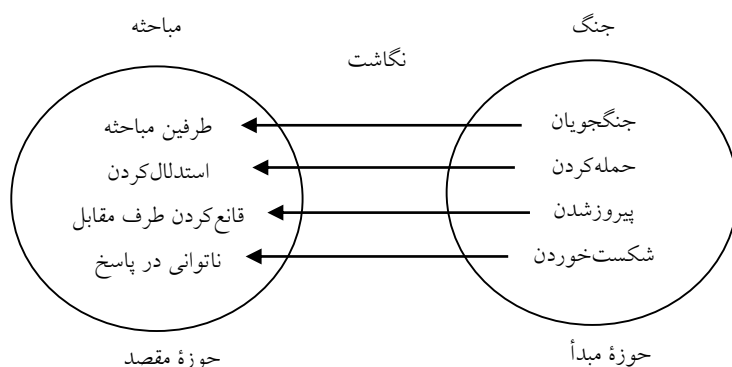
3. conceptual mapping

دارد. نگاشت مفهومی (یا نگاشت استعاری)^۱ تناظری است که بین حوزه مبدأ و حوزه مقصد برقرار می‌شود.

کووچش (۲۰۱۰) استعاره‌های مفهومی را در مقابل استعاره‌های زبانی قرار می‌دهد. هر استعاره زبانی، یعنی هر عبارت استعاری که در زبان گفتار یا نوشتار تجلی می‌یابد، دلالت بر وجود استعاره‌ای مفهومی دارد که در نظام تفکر اهل آن زبان شکل گرفته است. برای مثال، عبارت‌های استعاری زیر که در زبان فارسی یافت می‌شوند همگی دلالت بر وجود استعاره مفهومی «مباحثه، جنگ است» دارند:

- ادعاهای تو غیرقابل دفاع است.
- او به نقاط ضعف استدلالم حمله کرد.
- استدلالش را در هم کوییدم.
- او را شکست دادم. (مثال‌ها از هاشمی، ۱۳۸۹: ۱۳۰)

در مثال‌های بالا، وجود عبارت‌هایی مانند «غیرقابل دفاع»، «حمله کردن»، «درهم کوییدن» و «شکست دادن» که هر کدام از آنها یک استعاره زبانی محسوب می‌شوند، حاکی از این واقعیت‌اند که ما مباحثه را به مثابه جنگ در نظر می‌گیریم و از مفاهیم و اصطلاحات مربوط به حوزه جنگ برای سخن گفتن در مورد «مباحثه» استفاده می‌کنیم. بنابراین، در اینجا «جنگ» حوزه مبدأ و «مباحثه» حوزه مقصد استعاری است. بین عناصر و مؤلفه‌های این دو حوزه نگاشت‌های استعاری مختلفی برقرار می‌شود که بعضی از آنها در شکل ۱ به تصویر درآمده‌اند.

شکل ۱. نگاشت‌های استعاری بین حوزه مبدأ و مقصد در استعاره «مباحثه جنگ است».

۳. روش پژوهش و خلاصه رمان

این پژوهش از لحاظ روش شناسی از نوع پیکره‌بنیاد است و داده‌های آن از متن کتاب *من زنده‌ام* (آباد، ۱۳۹۳) استخراج شده‌اند. به منظور شناسایی استعاره‌های مفهومی موجود در یک متن و حوزه‌های مبدأ آنها لازم است ابتدا استعاره‌های زبانی به کاررفته در متن شناسایی و تحلیل شوند و سپس استعاره‌های مفهومی زیربنایی آنها استخراج گردند. بنابراین، متن کتاب *من زنده‌ام* از ابتدا تا انتها مطالعه شد و همه عبارت‌های زبانی که به طور استعاری بیانگر مفهوم اسارت بودند شناسایی شدند. سپس این عبارت‌های زبانی که آنها را اصطلاحاً استعاره‌های زبانی می‌نامند، براساس حوزه مبدأ طبقه‌بندی و بررسی شدند.

رمان *من زنده‌ام* (۱۳۹۳) روایت دختری هفده‌ساله از خانواده‌ای پرجمعیت از دیار آبادان است که آغاز جنگ تحمیلی به عنوان یکی از نیروهای جوان هلال احمر خدمت می‌کرده است. این دختر که معصومه آباد نام دارد، در زمان آغاز حملات هوایی رژیم بعث به شهر آبادان، مجبور به انتقال کودکان به شهر شیراز شده و در راه برگشت و در همان روزهای ابتدایی جنگ به اسارت درمی‌آید. وی به همراه شمسی بهرامی، فاطمه ناهیدی و حلیمه آزموده بیش از چهل ماه در زندان رژیم بعث محبوس بوده‌اند. چهار نفر با تفکرات و سلیق مختلف که همراهی چهارساله، آنان را در مقابل همه چیز همدل و همزبان کرد. معصومه آباد بعد از آزادی و بازگشت به وطن تصمیم می‌گیرد برای حفظ میراث گران‌بهای هشت سال دفاع مقدس دست به قلم شود و خاطرات خود را به رشته تحریر درآورد. این کتاب توسط انتشارات بروج در ۵۵۲ صفحه به چاپ رسیده است. کتاب مشتمل بر هشت فصل روایتگر روزهای زندگی نویسنده آن از کودکی تا زمان آزادیش از اسارت است. فصل‌های کتاب عبارت‌اند از: کودکی؛ نوجوانی؛ انقلاب؛ جنگ و اسارت؛ زندان الرشید بغداد؛ انتظار؛ اردوگاه موصل و عنبر؛ عکس و اسناد. این کتاب تا کنون بیش از ۲۰۰ بار تجدید چاپ شده است. گفتنی است که معصومه آباد طی سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۶ نماینده مردم تهران در شورای شهر بوده است.

۴. تحلیل داده‌ها

در این بخش به بررسی استعاره‌های زبانی بیانگر مفهوم اسارت و مفاهیم مرتبط با آن در کتاب *من زنده‌ام* (آباد، ۱۳۹۳) می‌پردازیم و استعاره‌های مفهومی زیربنایی آنها، نگاشت‌های استعاری و حوزه‌های مبدأ هر یک را شناسایی و تحلیل می‌نماییم.

۴-۱. حوزه مفهومی حیوانات

حوزه مفهومی حیوانات یکی از حوزه‌های مبدأ پر کاربرد در مفهوم‌سازی‌های استعاری است. همان‌طور که کووچش (۲۰۱۰) اشاره می‌کند، گاهی اوقات رفتار انسان به صورت استعاری در قالب رفتار حیوانات صورت‌بندی و درک می‌شود. در این حالت، ویژگی‌های انسانی را به حیوانات نسبت می‌دهیم و آن ویژگی‌ها را دوباره برای توصیف انسان به کار می‌بریم. برای مثال، ابتدا خصوصیات حیوانی مربوط به انسان مانند «حیله‌گری» و «شجاعت» را به «روباه» و «ببر» نسبت می‌دهیم و سپس این دو حیوان را به صورت استعاری برای بیان ویژگی‌ها و رفتار انسان‌ها به کار می‌گیریم. در این رابطه دو استعاره مفهومی پر کاربرد وجود دارد که هر دو مربوط به حوزه اخلاق هستند، یکی «رفتار زشت، رفتار حیوان است» و دیگری «انسان بی‌اخلاق، حیوان است».

در کتاب *من زنده‌ام* مثال‌های متعددی از استعاره‌های مبتنی بر حوزه مفهومی حیوانات را می‌توان مشاهده کرد که نویسنده به کمک آنها از یک طرف، اعمال و رفتار غیرانسانی و غیراخلاقی زندانبانان و نیروهای عراقی با اسیران را مفهوم‌سازی کرده است و از طرف دیگر، مظلومیت و رنج اسیران را به تصویر کشیده است. در ادامه، نمونه‌هایی از این استعاره‌ها را بررسی می‌کنیم.

- اینجا قفس اسرای موصل است. (۴۱۰)

- عده‌ای در همین قفس‌الاسرا در قفسی تنگ‌تر و سیاه‌تر گرفتارند. (۴۲۱)

- قفسی نمناک و نمور، سرد و تاریک و بدون زیرانداز و روانداز. (۴۵۴)

- مثل پرنده‌ای شده بودیم که به قفس گرفتار شده و مدام خود را به دیواره‌های قفس می‌کوبد شاید از بقیه پرنده‌گانی که در قفس گرفتارند خبری بگیرد. (۴۵۸)

- دینارها را روانه قفس ما و مجروحین و سالمندان می‌کردند. (۴۶۹)

- در همیشه بسته زندان ما با آن پرده فلزی اجازه ورود بهار را به قفس ما نداد. (۴۷۱)

تمامی مثال‌های بالا دلالت بر دو استعاره مفهومی اساسی دارند، یکی «زندان قفس است» و دیگری «اسیر پرنده است». این استعاره‌ها براساس حوزه مفهومی پرنده‌گان به مثابه زیرمجموعه‌ای از حوزه مفهومی حیوانات شکل گرفته‌اند. در نظر ما انسان‌ها پرنده‌گان حیواناتی غالباً دوست‌داشتنی، بی‌آزار و زیبا هستند و به همین دلیل عمدتاً برای بیان ویژگی‌ها و اعمال خوب و مثبت انسانی از آنها استفاده

استعاره‌ی می‌کنیم. در دو مثال زیر مشاهده می‌کنیم که استعاره «زندانی قفس است» می‌تواند به‌مثابه یک استعاره ساختاری حاوی نگاشت‌های استعاره‌ی متعددی باشد که نویسنده به کمک آنها هم وضعیت دشوار خود و سایر اسیران و هم رفتار غیرانسانی زندانبانان را مفهوم‌سازی کرده است.

- حکایت ما شده بود مثل حکایت همه پرنده‌گانی که برای خلاصی از قفس خود را به در و دیوار می‌کوبند و چیزی عایدشان نمی‌شود جز بال‌های خونی. (۳۱۵)

- در آن قفس بی‌صبرانه منتظر بیرون آمدن بقیه پرنده‌گانی بودیم که به بند کشیده شده بودند. (۴۱۳)

در این دو مثال نگاشت‌های استعاره‌ی متنوعی را به شرح زیر می‌توان یافت:

پرنده ← اسیر

بال ← دست و سایر اعضای بدن اسیران

قفس ← زندان

خلاصی از قفس ← رهایی از زندان

بیرون آمدن از قفس ← آزادی

خود را به در و دیوار کوبیدن ← تلاش و تقلا کردن

صیاد ← زندانبان

نویسنده علاوه بر پرنده‌گان، از نام سایر حیوانات نیز برای بیان مفاهیم مرتبط با اسارت و به‌ویژه خشونت زندانبانان و مظلومیت اسیران بهره برده است. در ذیل، نمونه‌هایی از این استعاره‌ها را می‌توان دید.

- هر دو ترجیح می‌دادیم بین گوسفندها باشیم نه بین گرگ‌ها (= سربازان عراقی). (۱۸۱)

- اوایل بهمن مشغول نظافت قفس و آغل بودیم که هیات صلیب سرخ همراه برادری به نام سرگرد

حمید حمیدیان به قفس ما آمدند. (۵۰۳)

- انگار باران آمده بود قفس و آغل را بشوید و با خودش ببرد. (۵۰۹)

- او می‌خواست در مقابل آن ظالمان گرگ‌صفت با غیرت و مردانگی‌ای که در خود و دیگر

برادران وجود داشت دفاع از ما محافظت کند. (۴۱۴)

- مثل لقمه‌ای در دهان گرگ (= زندانبانان عراقی) می‌چرخیدیم؛ اما گرگ می‌ترسید لقمه را زمین

بگذارد مبادا سهم گرگ دیگری شود. (۴۱۵)

- نکته محمودی همون گرگیه که دندان تیز کرده و ما براش لقمه دندان گیری شدیم! (۴۲۸)

- گاهی مثل گرگ زخمی دنبال اسیران به همه سوراخ سنبه‌ها سرک می کشیدند. (۴۳۸)

در این مثال‌ها کاربرد الفاظ و عبارت‌هایی از قبیل گوسفند، گرگ، آغل، گرگ‌صفت، دندان تیز کردن، لقمه و مانند اینها حاکی از وجود دو استعاره مفهومی اساسی است، یکی «زندانبانان عراقی گرگ هستند» و دیگری «اسیران گوسفند هستند». ناگفته پیداست که نویسنده استعاره «اسیران گوسفند هستند» را در مقابل «زندانبانان عراقی گرگ هستند» مطرح کرده و هدفش این بوده است که به کمک این دو استعاره و ایجاد تقابل مفهومی قوی، از یک طرف، اعمال و رفتار وحشیانه زندانبانان را برجسته سازد و از طرف دیگر، مظلومیت اسیران به تصویر بکشد؛ زیرا تقابل استعاره‌های گرگ و گوسفند که اولی برای مفهوم‌سازی زندانبانان و نیروهای عراقی و دومی برای مفهوم‌سازی اسیران ایرانی به کار می‌رود به ایجاد تضاد مفهومی شدیدی بین دو مفهوم مقصد می‌انجامد. از یک طرف، گرگ نماد درنده‌خویی و حیوانیت است، از طرف دیگر، گوسفند نماد معصومیت و بی‌آزاری و بی‌گناهی است. نویسنده از استعاره گرگ نه تنها برای اشاره به زندانبانان و نیروهای عراقی، بلکه برای اشاره به اسیران خیانتکار که بر ضد سایر اسیران ایرانی عمل می‌کنند نیز استفاده کرده است.

- نگاه شوم‌شان به‌مثابه دندان گرگی بود که در گوشت بره‌های بی‌گناه فرومی‌رفت. (۴۴۰)

در این مثال، چهار نگاشت استعاری زیر قابل دریافت است:

گرگ ← اسیران خیانتکار

دندان گرگ ← نگاه شوم

اسیران آزاده ← بره

خوردن گوشت ← آدم‌فروشی/خیانت

در مثال زیر، اسیران خیانتکار «سگ» نامیده شده‌اند:

- سه نفر که لباس اسیران را به تن داشتند برای بعضی‌ها خوش‌رقصی می‌کردند و دم تکان می‌دادند.

(۴۴۰)

در مواردی مشاهده می‌کنیم که نویسنده از نام حیواناتی مانند سگ، الاغ و شغال نیز برای بیان رفتار

غیرانسانی زندانبانان عراقی استفاده کرده است، مانند مثال‌های زیر:

- در این مدت آدم‌های سگ‌صفت و درنده زیاد دیده بودم. (۴۲۷)

- سگ زرد (= رئیس زندان) برادر شغال است. (۴۷۲)

- هر روز صبح بچه‌های خوب و متدین را جلو در اتاق ما جمع می‌کرد و به فلک می‌بست و چمن‌ندیده عرعر می‌زد. (۴۵۵)

- محمودی همچون درازگوش چمن‌ندیده زیر آواز زده بود و سیگاری را با سیگار دیگر روشن می‌کرد. (۴۸۶)

در مثال اول، خوی وحشیگری نیروها و زندانبانان عراقی به رفتار سگ تشبیه شده است و در مثال دوم، رؤسای زندان به مثابه سگ و شغال مفهوم‌سازی شده‌اند. در مثال‌های سوم و چهارم نیز به کمک الفاظی مانند چمن‌ندیده، عرعرزدن، و درازگوش از ویژگی‌های الاغ برای بیان رفتار رئیس زندان استفاده شده است.

علاوه بر موارد یادشده، در مواردی از مفهوم هیولا نیز برای بیان خشونت و وحشیگری زندانبانان عراقی استفاده شده است، مانند مثال زیر:

- او مثل هیولایی خون‌آشام به دل‌هایمان که هنوز در اندیشه نقاشی بال پرنده بود چنگ می‌انداخت. (۴۶۴)

نویسنده حوزه مبدأ حیوانات را از یک طرف برای بیان شرایط ناگوار زندان به کار برده است، مانند استعاره‌های «زندان قفس است» و «اسیر پرنده است» و از طرف دیگر، برای مفهوم‌سازی رفتارهای خشن و غیرانسانی زندانبان عراقی با اسیران که در استعاره عام «زندانبانان/ مسئولان عراقی حیوان پست/ وحشی هستند» تجلی یافته است.

۴-۲. حوزه مفهومی طبیعت

طبیعت و پدیده‌های طبیعی یکی از مهمترین حوزه‌های مبدأ استعاری هستند و نقش مهمی در مفهوم‌سازی‌های استعاری دارند. ما انسان‌ها ارتباط مستمر و نزدیکی با طبیعت داریم، حضور و تأثیر پدیده‌ها و عناصر گوناگون طبیعت را در زندگی خود تجربه می‌کنیم و در نتیجه از آنها به‌عنوان یکی از حوزه‌های مفهومی غنی برای بیان مفاهیم استعاری استفاده می‌نماییم. پدیده‌هایی مانند باد، باران، طوفان، آتش، زلزله و غیره و عناصری همچون دریا، کوه، رود، دشت و مانند این‌ها همگی نقش غیر قابل انکاری در زندگی و تجربه‌های زیسته ما دارند. نویسنده کتاب *من زنده‌ام* برای بیان مفهوم «اسارت» و سایر مفاهیم مرتبط با آن از پدیده‌های طبیعی به‌عنوان حوزه مبدأ استعاری استفاده کرده که در زیر مثال‌هایی از آن ارائه شده است:

۱- تال لب پرتگاه می‌روید؛ اما پرت نمی‌شوید. (۲۶۲)

۲- تا اعماق دریا می‌روید؛ اما غرق نمی‌شوید. (۲۶۲)

۳- در شعله‌های آتش می‌افتید؛ اما نمی‌سوزید. (۲۶۲)

در اینجا، نویسنده از سه پدیده طبیعی مختلف، یعنی پرتگاه و دریا و آتش، برای بیان مفهوم اسارت استفاده کرده است. در این مثال‌ها، مفاهیم «پرت شدن» از پرتگاه، «غرق شدن» در دریا و «سوختن» در آتش بیانگر مفهوم مرگ/ شهادت هستند. نویسنده به کمک استعاره‌های «اسارت، پرتگاه است»، «اسارت، دریا است» و «اسارت، آتش است» خطرات اسارت را برجسته ساخته است و تهدیدهای جانی را که اسارت می‌تواند برای سلامتی و جان اسیران داشته باشد مفهوم‌سازی کرده است. در مثال‌های زیر نیز موارد دیگری از کاربرد استعاره‌های طبیعت را می‌توان مشاهده کرد.

۴- من باید عرضه می‌داشتم سرش رو تو همون ستاد پشتیبانی گرم می‌کردم و نمی‌انداختمش تو آتیش. (۳۶۸)

۵- اگر چه این رنج [= اسارت] مرا ساخته و گداخته است. اصلاً حاضر نیستم یک قدم از خودم عقب‌نشینی کنم. (۵۱۷)

۶- در این طوفان، مثل قایق شکسته در امواج متلاطم اقیانوس رها شده بودم. (۲۵۷)

در مثال‌های ۴ و ۵ تجلی استعاره مفهومی «اسارت آتش است» را می‌توان دید که در اولی با لفظ «آتیش» و در دومی با عبارت «گداخته است» بازنمایی شده است. در مثال ۶، با استعاره مفهومی «اسارت طوفان است» مواجه‌ایم که مستلزم چند نگاشت استعاری بین مفاهیم حوزه مبدأ با مفاهیم حوزه مقصد است. این نگاشت‌ها عبارت‌اند از:

طوفان ← اسارت قایق شکسته ← اسیر

امواج متلاطم ← سختی دوران اسارت اقیانوس ← زندان یا اردوگاه اسیران

بنابراین، استعاره «اسارت طوفان است» یک استعاره ساختاری^۱ غنی است که می‌تواند حاوی نگاشت‌های استعاری متعدد باشد و نویسنده از این استعاره به خوبی برای مفهوم‌سازی وضعیت و شرایط دشوار اسیران در زندان‌ها / اردوگاه‌های رژیم عراق بهره گرفته است. کارکرد اصلی تمامی این استعاره‌ها این است که خطرات و سختی‌های اسارت را برجسته می‌کنند. از آنجایی که پدیده‌های طبیعی

عمدتاً منشأ خطر و تهدید برای زندگی و جان انسان و منشأ ترس در وجود او هستند و به همین دلیل انسان در مواجهه با آنها باید با احتیاط عمل کند، از استعاره‌های مبتنی بر حوزه مبدأ طبیعت برای بیان خطرات و عواقب ناگوار و منفی استفاده می‌شود. در مجموع، می‌توان همه استعاره‌های مفهومی یادشده را با عنوان یک استعاره مفهومی مرتبه بالاتر واحد در نظر گرفت و آن را به صورت «اسارت پدیده طبیعی خطرناک است» بیان کرد.

۴-۳. حوزه مفهومی گیاهان

گیاهان نیز مانند حیوانات جزء حوزه‌های مفهومی‌ای به‌شمار می‌آیند که ما انسان‌ها تجربیات زیادی از آنها داریم و با اجزای آنها و نحوه رشد و نمو آنها آشنایی نزدیکی داریم. به باور کووچش (۲۰۱۰: ۱۹)، انسان‌ها گیاهان را برای مقاصد و اغراض مختلفی کشت می‌کنند و هنگامی که از این حوزه مفهومی استفاده استعاری می‌کنند اجزای گوناگون گیاهان را بازمی‌شناسند، از اعمال مختلفی که در رابطه با گیاهان انجام می‌دهند آگاهند و مراحل مختلف رشد آنها را می‌شناسند. با این حال، نویسنده کتاب *من زنده‌ام* استفاده کمی از این حوزه مفهومی کرده است و به همین دلیل، تعداد و تنوع استعاره‌های مبتنی بر مفاهیم مرتبط با گیاهان به مراتب کمتر از استعاره‌های مبتنی بر مفاهیم مرتبط با حیوانات است.

۷- خدایا دامن من را هم سبز کن. گل و شکوفه من را هم به دامنم برگردان. (۳۸۵)

۸- سراغ گل بی‌نشانش را می‌گرفت. (۳۸۵)

در هر دو جمله بالا که از زبان مادر بزرگ نویسنده کتاب که در اسارت رژیم بعث بوده نقل شده است، تجلی استعاره «اسیر گل است» را می‌توان دید. در مثال ۷، عبارت «گل و شکوفه من» و در مثال ۸، عبارت «گل بی‌نشانش» به‌طور استعاری دلالت بر اسیر دارد.

۴-۴. سایر حوزه‌های مفهومی

علاوه بر حوزه‌های مفهومی پدیده‌های طبیعی، حیوانات و گیاهان که نقش مهمی در مفهوم‌سازی استعاری «اسارت» دارند، نویسنده کتاب از چند حوزه مفهومی دیگر نیز برای بیان مفاهیم مرتبط با اسارت استفاده کرده است که در ادامه به بررسی آنها می‌پردازیم.

(۱) اسارت، ضیافت است

ضیافت یا مهمانی را می‌توان یک حوزه مفهومی نسبتاً غنی و زایا دانست که دارای چند مؤلفه مختلف است، مانند مهمان، دعوت‌کننده، پذیرایی، استقبال، سفره، بساط، غذا و مانند آنها. نویسنده کتاب من زنده‌ام از این حوزه مفهومی برای بیان اسارت استفاده کرده است، مانند مثال‌های زیر:

- قطعا خدا شما را دوست داشته که به ضیافت قائدالرئیس (= صدام) دعوتان کرده است. (۴۲۰)

- در این ضیافتی که سهم هرکس هفتاد سانتی‌متر مربع بیشتر نیست. با این قوت لایموت، کابل و

لگد دسر غذا است. (۴۲۰)

- دوباره بساط مهمان‌نوازی خصمانه غیرمسلمانان بعثی پهن شد. (۴۲۲)

- تنها منطق‌شان چوب و چماق بود و با همین منطق از اسرای تازه‌وارد استقبال می‌کردند. (۴۳۸)

- حالا سر سفره قائدالرئیس (= صدام) می‌نشینید و برایش لعنت می‌فرستید؟! (۴۴۷)

در مثال‌های بالا، موارد اول و آخر از زبان مسئولان عراقی نقل شده است؛ اما سایر موارد توصیف‌های خود نویسنده از شرایط اسارت است. با در نظر گرفتن تمامی این مثال‌ها می‌توان دریافت که استعاره مفهومی «اسارت، ضیافت است» یک استعاره ساختاری است که می‌تواند در بردارنده نگاشت‌های استعاری متعددی به شرح زیر باشد:

ضیافت ← اسارت

مهمان ← اسیر

مهمان‌نوازی ← تنبیه و شکنجه اسیران

سفره ← اردوگاه/ زندان

دسر غذا ← شکنجه

ما براساس تجربیاتی که از مهمانی رفتن و مهمانی دادن داریم، آن را فرایندی لذت‌بخش و خوشایند می‌دانیم که فرد در آنجا احساس آرامش و شادی و لذت می‌کند؛ اما در کتاب من زنده‌ام، نویسنده مفهوم ضیافت را در معنایی کاملاً متضاد به کار برده است و بدین ترتیب سختی‌ها و شکنجه‌های دوران اسارت خود را به کمک این مفهوم بیان کرده است.

۲) اسارت، امتحان است

یکی دیگر از استعاره‌های مفهومی که برای بیان اسارت به کار رفته استعاره «اسارت امتحان است» می‌باشد.

- باورم نمی‌شد که امتحان من اسارت باشد. (۱۶۱)

- ما در آزمون بزرگ قرار گرفته‌ایم و نباید ناامید شویم. (۳۲۵)

در دو مثال بالا، نویسنده اسارت را به مثابه امتحان و آزمون در نظر گرفته است. یکی از استلزامات استعاره «اسارت امتحان است» این است که فرد امتحان‌شونده (یعنی اسیر) باید نهایت تلاش خود را به کار گیرد تا در امتحان قبول شود. با توجه به اعتقادات مذهبی نویسنده، می‌توان دریافت که امتحان‌گیرنده در اینجا خداوند است و قبولی در امتحان (یعنی تحمل رنج اسارت) مستوجب پاداش الهی خواهد بود.

۳) اسارت، مأموریت است

در یک مورد می‌بینیم که اسارت به مثابه مأموریت مفهوم‌سازی شده است.

- احساس کردم من سفیر انقلاب به سرزمین همسایه هستم و تقدیر الهی این مأموریت را برایم رقم زده است. (۲۳۰)

در این مثال، استعاره «اسارت مأموریت است» تجلی یافته است که حاوی چندین نگاهت مفهومی آشکار یا ضمنی است. این نگاهت‌ها عبارت‌اند از:

مأموریت ← اسارت

سفیر / فرستاده ← اسیر

فرستنده ← خداوند

مبدأ ← ایران

مقصد ← عراق

بر اساس نگاهت‌های استعاره ذکر شده، این استنباط را می‌توان از مثال بالا داشت که اسیر، سفیری است که خداوند او را برای انجام مأموریتی خاص از ایران به عراق فرستاده است. حال، با این برداشت و با توجه به اعتقادات دینی و انقلابی نویسنده کتاب، به این نتیجه‌گیری می‌توان رسید که اسیر نهایت سعی خود را می‌کند که در این مأموریت الهی سربلند و موفق گردد و این بدان معنی است که شرایط سخت اسارت را با ایمان به مأموریت خود تحمل می‌کند.

۴) اسارت، جنگ است

نویسنده در مواردی از استعاره مفهومی «اسارت، جنگ است» برای بیان شرایط سخت و اتفاقات دوران اسارت استفاده کرده است و در این راستا از مفاهیم مرتبط با حوزه مفهومی «جنگ» مانند جنگ، مبارزه، ترکش، سلاح و اسلحه بهره برده است.

- سر خودش در تیررس همه ترکش‌ها (= سختی‌ها) و رنج‌ها و دردها بود. (۴۱۹)

- اعتصاب غذا نوعی جنگ بود. اراده مصمم ما تنها سلاح ما بود. تصمیم گرفتیم جانمان را برای جنگیدن اسلحه کنیم. (۳۲۷)

- برای به ثمر نشستن این مبارزه جمعی (= اعتصاب غذا) در راه سخت و دشواری که در پیش داشتیم به خدا توکل کردیم. (۳۲۸)

در مثال اول، عبارت «ترکش‌ها» اشاره به سختی‌ها و ناگواری‌های دوران اسارت دارد و اصطلاح «سر در تیررس ترکش داشتن» بیانگر مفهوم در معرض سختی و رنج‌بودن است. در دو مثال دیگر، اعتصاب غذا به‌طور استعاری به‌مثابه جنگ و مبارزه مفهوم‌سازی شده است. در مثال دوم، نگاهت‌های استعاری «سلاح ← اراده» و «اسلحه ← جان» نیز به چشم می‌خورد.

۵) اسارت، حضور در کربلا است

در اعتقاد اسلامی و به‌خصوص شیعی، حادثه کربلا از اهمیت و نقش بی‌بدیلی برخوردار است و نویسنده کتاب از این حادثه که جزء اعتقادات دینی او نیز هست، برای مفهوم‌سازی استعاری اسارت بهره برده است.

- خدایا تو هم دیدی که کربلا چقدر بزرگ شده و دشت نینوا پیش ما آمده و ما هم نینوایی شده‌ایم! خدایا تو هم دیدی که بچه‌ها مثل ابوالفضل بی‌دست به قتلگاه آمده بودند! خدایا تو هم دیدی که چگونه گردن آنها را تیغ جهل و نادانی دشمن می‌برید. خدایا تو هم دیدی که دیگر حسین تو تنها نیست و یارانش تنها هفتادودو نفر نیستند! خدایا تو هم دیدی که راه حسین و ظلم‌ستیزی حسین نیمه‌تمام رها نشده و حسین جاویدان شده! خدایا تو هم دیدی که عاشقان حسین هنوز در انتقام خون حسین، نه یک بار، بلکه هر روز صدها بار شهید می‌شوند و دوباره می‌ایستند تا دوباره شهید شوند. خدایا تو هم دیدی آنها که برده و ذلیل دنیا شده‌اند و از مرگ می‌ترسند حسین را برای خودشان مصادره کرده‌اند! (۴۴۹)

در این مثال، مفاهیم مرتبط با حادثه کربلا برای بیان رنج و سختی دوران اسارت و نیز شکنجه و آزار وحشیانه زندانبانان عراقی استفاده شده است. کاربرد واژه‌هایی مانند کربلا، نینوا، قتلگاه، حسین

(ع)، ابوالفضل، شهید و غیره متضمن نگاشت‌های استعاری متعددی است که حوزه مبدأ (حادثه کربلا) را به حوزه مقصد (اسارت) می‌نگارند. این نگاشت‌ها عبارت‌اند از:

حضور در کربلا ← اسارت

کربلا ← اردوگاه

یاران امام حسین (ع) ← اسیران

قتلگاه ← زندان

شهادت ← شکنجه دیدن

لشکر یزید ← زندانبانان و نیروهای عراقی

استعاره مفهومی زیربنایی نگاشت‌های یادشده را می‌توان «اسارت، حضور در کربلا است» دانست که از نوع ساختاری است و نویسنده از آن نه تنها برای بیان رنج‌های اسارت، بلکه برای بیان جایگاه والای اسیران مقاوم و رفتار غیرانسانی زندانبانان عراقی نیز استفاده کرده است.

۶) اسارت مسابقه ورزشی است

در مثال زیر می‌بینیم که از حوزه مفهومی ورزش به عنوان حوزه مبدأ استعاری استفاده شده است. - هر کدامان گوشه‌ای گرفتار ضربات شلاق شده بودیم مثل حریفی که در گوشه‌ای از رینگ بوکس گرفتار شده باشد. (۳۱۶)

در این مثال، کاربرد واژه‌های حریف و رینگ بوکس نشان می‌دهد که نویسنده از ورزش مشت‌زنی (بوکس) به عنوان مبدأ استعاره استفاده کرده و شکنجه شدن اسیران به دست زندانبانان را به مثابه مبارزه مشت‌زنی مفهوم‌سازی کرده است. نگاشت‌های استعاری موجود در این مثال عبارت‌اند از:

مبارز ← اسیر

حریف ← زندانبانان

رینگ بوکس ← زندان

مسابقه بوکس ← تنبیه و شکنجه اسیران

۷) اسارت، مرگ است

مرگ یکی از مهمترین پدیده‌ها در زندگی انسان است که گرچه به صورت مستقیم درک و تجربه نمی‌شود؛ اما هر کسی می‌تواند براساس تجربه مرگ سایر انسان‌ها و جانداران اطراف خود دریافتی از

این پدیده داشته باشد. در مثال زیر، نویسنده کتاب از مفهوم مرگ برای بیان سختی‌های طاقت‌فرسای دوران اسارت استفاده کرده است.

- چگونه می‌توانم از روزهایی بگذرم که هر لحظه‌اش یک مرگ بود و هر شب بر جنازه خودم شیون می‌کردم و صبح می‌دیدم زنده‌ام و دوباره باید خود را آماده مرگ کنم. (۵۱۷)

در اینجا، هر لحظه اسارت به دلیل رنج و سختی شدیدش به مثابه یک مرگ مفهوم‌سازی شده است به گونه‌ای که فرد اسیر هر روز رنج و ترس و محنتی در حد مرگ را تجربه می‌کند و روز بعد دوباره همین وضعیت تکرار می‌شود.

۸) اسارت بار است

در مواردی اسارت و رنج و سختی آن به مثابه باری سنگین مفهوم‌سازی شده است که اسیران مجبورند آن را بر دوش بکشند، مانند مثال‌های زیر:

- بار سنگین اسارت بین ما تقسیم می‌شد. (۲۷۲)

- دچار عذابی می‌شدیم که برای تحملش باید کوه می‌بودیم. (۲۸۱)

در مثال اول، عبارت «بار سنگین اسارت» حاوی استعاره مفهومی «اسارت، بار است» می‌باشد و در مثال دوم، منظور از «عذاب» در واقع رنج و سختی دوران اسارت است که اسیران باید آن را تحمل کنند.

۹) اسارت، درد است

در نهایت، به استعاره مفهومی «اسارت، درد است» می‌رسیم که در مثال زیر تجلی یافته است.

- اسارت درد طاقت‌سوزی بود که همگی با هم آن را می‌کشیدند و در آن شریک بودند. (۴۱۴)

در اینجا نویسنده اسارت را به مثابه یک درد مشترک در میان همه اسیران مفهوم‌سازی کرده است که همگی مجبور بوده‌اند آن را متحمل شوند.

۵. نتیجه‌گیری

بررسی استعاره‌های زبانی به کاررفته برای بیان مفهوم اسارت در کتاب من زنده‌ام (آباد، ۱۳۹۳) نشان می‌دهد که نویسنده کتاب برای بیان شرایط سخت و مشقت‌بار خود و سایر اسیران در زندان‌ها و اردوگاه‌های عراق و همچنین رفتار و اعمال خشونت‌آمیز و غیرانسانی زندانبانان و نیروهای عراقی به استعاره‌ها توسل جسته است. وی استعاره‌های مفهومی متعددی را برای بازنمایی اسارت به کار برده است که در آنها از حوزه‌های مبدأ متنوعی استفاده شده است. پرکاربردترین حوزه مبدأ حوزه مفهومی

حیوانات بوده است که از یک طرف، برای بیان شرایط ناگوار زندان به کار رفته است، مانند استعاره‌های «زندان قفس است» و «اسیر پرنده است»، و از طرف دیگر، برای مفهوم‌سازی رفتارهای زندانبانان عراقی با اسیران که در استعاره عام «زندانبانان / مسئولان عراقی حیوان پست / وحشی هستند» تجلی یافته است. حوزه مفهومی طبیعت و پدیده‌های طبیعی نیز کاربرد نسبتاً قابل ملاحظه‌ای که در مفهوم‌سازی اسارت داشته‌اند و نویسنده به واسطه پدیده‌های طبیعی خطرناک مانند آتش، پرتگاه، دریا و طوفان و به کمک استعاره مفهومی «اسارت پدیده طبیعی خطرناک است» خطرات و رنج‌های دوران اسارت را مفهوم‌سازی کرده است. علاوه بر این دو حوزه مفهومی پر کاربرد، نویسنده از حوزه‌های مفهومی دیگری همچون گیاهان، ضیافت، امتحان، مأموریت، حادثه کربلا، جنگ، ورزش، مرگ، بار و درد نیز استفاده استعاری کرده است.

کتابنامه

- آباد، معصومه. (۱۳۹۲) *من زنده‌ام*. تهران: انتشارات بروج.
- اولیایی، کوثر. (۱۳۹۰) *بازتاب جنگ هشت‌ساله در خاطرات زنان ایرانی در دوره پسا جنگ بر مبنای رویکرد شناختی لیکاف*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی. دانشگاه الزهراء. تهران.
- براتی، مرتضی. (۱۳۹۷) «طبقه‌بندی استعاره از دیدگاه جرجانی». *مجله زبان و ادبیات فارسی*، ۲۶ (۸۴)، ۷-۲۹.
- پورنوروز، مریم. (۱۳۹۸) «بررسی استعاره‌های مفهومی در اشعار شاعران زن و مرد دفاع مقدس». *نخستین کنفرانس ملی علوم انسانی و توسعه*. شیراز. <https://civilica.com/doc/938698>
- جرجانی، عبدالقاهر بن عبدالرحمن. (۱۳۶۸) *اسرارالبلاغه*. ترجمه جلیل تجلیل. تهران: دانشگاه تهران.
- سلیمانی، آرزو؛ ساسانی، فرهاد، پاکتچی، احمد. (۱۳۹۹) «بازنمایی دشمن در متن خاطرات زنی در اسارت: بررسی موردی کتاب خاطرات من زنده‌ام». *جستارهای زبانی*، ۱۱ (۴)، ۴۴۵-۴۷۵.
- طبیعی، منصور؛ هاشم‌پور صادقیان، مریم؛ هوشیار، آزاده. (۱۳۹۶) «مطالعه تجربه اسارت در جنگ ایران و عراق؛ بررسی رمان‌های من زنده‌ام و حکایت زمستان با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی». *تحقیقات فرهنگی ایران*، ۱۰ (۲)، ۱-۳۰.
- عبدالکریمی، سپیده؛ پورنوروز، مریم. (۱۳۹۵) «بررسی طروحه‌های تصویری در اشعار شاعران زن و مرد دفاع مقدس». *اولین همایش بین‌المللی افق‌های نوین در علوم انسانی*. <https://civilica.com/doc/609663>

- علیزاده، ناصر؛ روحی کیاسر، اعظم. (۱۳۹۷) «استعاره‌های مفهومی در شعر دفاع مقدس». *ادبیات پایداری*، ۱۰ (۱۸)، ۲۴۷-۲۶۶.
- فراگردی، عصمت. (۱۳۹۱) *بررسی استعاره از دیدگاه زبان‌شناسی شناختی در ادبیات داستانی جنگ ایران و عراق*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی. دانشگاه فردوسی مشهد.
- فراگردی، عصمت؛ استاجی، اعظم؛ شریفی، شهلا. (۱۳۹۷) «بررسی استعاره‌های مبتنی بر نام حیوانات در ادبیات دفاع مقدس». *ادبیات پایداری*، ۱۰ (۱۸)، ۱-۲۴.
- قبادی، مطهره؛ خان‌محمدی، فاطمه. (۱۳۹۸) «استعاره مفهومی در دو رمان مرتبط با دفاع مقدس». *پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی*، ۱۰ (۳۶)، ۹۵-۱۱۶.
- گلفام، ارسلان؛ ممسنی، شیرین. (۱۳۸۷). «بررسی راهبردهای شناختی استعاره و کنایه تصویری در اصطلاحات حاوی اعضای بدن». *پازند*، ۱۲، ۹۷-۱۱۴.
- معروف، مجتبی. (۱۳۹۵) «استعاره‌های شهید و شهادت در شعر دفاع مقدس بر اساس استعاره مفهومی». *همایش ملی ادبیات پایداری*، دانشگاه گیلان، رشت.
- نادرپور، راضیه. (۱۳۹۴) *نقش زن در دفاع مقدس بر اساس دوائر من زنده‌ام و از چنده لا تا جنگ*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه لرستان.
- هاشمی، زهره. (۱۳۸۹) «نظریه استعاره مفهومی از دیدگاه لیکاف و جانسون». *ادب پژوهی*، ۴ (۱۲)، ۱۱۹-۱۴۰.

References

- Abad, M. (2013). *I Am Alive*. Tehran: Borooj Publications. (In Persian).
- Abdolkarimi, S., & Pournorouz, M. (2016). Image Schemas in Holy Defense Poems by Men and Women. *First International Conference on the New Horizons in Humanities*. (In Persian).
- Alizadeh, N., & Rohi Kyasar, A. (2018). Conceptual metaphors in the Holy Defense Poetry. *Resistance Literature*, 10(18), 247-266. (In Persian).
- Barati, M. (2018). Classification of Metaphors from Jurjani's Viewpoint. *Journal of Persian Language and Literature*, 26 (84), 7-29. (In Persian).

- Faragerdi, E. (2012). *A Study of Metaphors in Iran-Iraq War Literature: Cognitive Linguistics Approach*. M.A. Thesis of General Linguistics, Ferdowsi University, Mashhad. (In Persian).
- Faragerdi, E., Estaji, A., & Sharifi, S. (2018). A Study of Animal Metaphors in Holy Defense. *Resistance Literature*, 10 (18), 1-24. (In Persian).
- Ghobadi, M., & Khanmohammadi, F. (2019). Conceptual Metaphor in Two Novels Related to Holy Defense. *Literary Criticism and Stylistics Research*, 10 (36), 95-116. (In Persian).
- Golfam, A., & Mamsani, Sh. (2008). Analyzing Cognitive Strategies of Metaphor and Metonymy in Idioms Containing Body Parts. *Pazand*, 12, 97-114. (In Persian)
- Hashemi, Z. (2010). Conceptual Metaphor Theory as Proposed by Lakoff and Johnson. *Journal of Adab Pazhuhi*, 4 (12), 119-140. (In Persian).
- Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: Chicago University Press.
- Jurjani, A. (1990). *Asrar Al-Balagha*. Translated by; Jalil Tajlil. Tehran: University of Tehran Publications. (In Persian) .
- Kovecses, Z. (2000). *Metaphor and Emotion: Language, culture, and body in human feeling*. New York, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kovecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kovecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction* (2nd Edition). Oxford: Oxford University Press.
- Kovecses, Z. (2014). Metaphor and Metonymy in the Conceptual System. In F. Polzenhagen, Z. Kovecses, S. Vogelbacher & S. Kleinke, *Cognitive Explorations into Metaphor and Metonymy* (pp. 15-34). Frankfurt am Main: Peter Lang Edition.
- Kovecses, Z. (2018). Metaphor in Media Language and Cognition: A perspective from Conceptual Metaphor Theory. In "Lege Artis". Language Yesterday, Today, Tomorrow. *The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Warsaw: De Gruyter Open, 3(1).124-141.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.

- Lakoff, G. (1993). The contemporary Theory of Metaphor. In A. Ortony (ed.), *Metaphor and thought* (202-251). New York: Cambridge University Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., & Turner, M. (1989). *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Marouf, M. (2016). Metaphors of Martyr and Martyrdom in Poems of Holy Defense based on Conceptual Metaphor. National Conference on *Resistance Literature*. Gilan University, Rasht. (In Persian).
- Naderpour, R. (2015). *The Role of Women in War and I live by the Effect of the War is it Persian Language and Literature*. M.A. Thesis, University of Lorestan. (In Persian).
- Oliyai, K. (2012). *The Eight-year War Aftermath and the Post War Memories of Iranian Women: A Cognitive Linguistic approach*. M.A. Thesis in General Linguistics, Alzahra University, Tehran. (In Persian).
- Pournorouz, M. (2019). Conceptual Metaphors in Holy Defense Poems by Men and Women. *First National Conference on Humanities and Development*, Shiraz. <https://civilica.com/doc/938698>. (In Persian).
- Saeed, J. I. (2016). *Semantics*. (4th Edition). Malden, MA: Blackwell.
- Soleimani, A., Sasani, F., & Pakatchi, A. (2020). The Representation of Enemy in the Memoirs of a Woman in Captivity: A Case Study of the Book I Am Alive. *Language Related Research*, 11 (4), 445-475. (In Persian).
- Tabiee, M., Hashempour Sadeghian, M., & Hooshiar, A. (2017). The Study of the Experience of Captivity in Iran-Iraq War: The Investigation of "I am alive" and "Winter narrative" Novels Based on Qualitative Content Analysis. *Journal of Iranian Cultural Research*, 10(2), 1-30 (In Persian).